

Beleid

Burgerschap

Inleiding

In dit beleidsstuk over burgerschap worden allereerst de wettelijke kaders toegelicht die samen met de visie van de SCIO groep richting geven aan ons burgerschapsonderwijs. Daarna volgt een uitwerking van het begrip burgerschap. Kerndoelen en bouwstenen geven verduidelijking van het begrip en bieden handvatten om burgerschap te integreren in het lesaanbod. In paragraaf 3 staan de burgerschapsdoelen voor alle Talentscholen. Deze zijn uitgewerkt in een aantal activiteiten die minimaal op alle Talentscholen jaarlijks aan bod moeten komen. Burgerschap moet ook geëvalueerd worden, hier sluit dit stuk mee af. De bijlage bevat volledigheidshalve de betreffende kerndoelen.

1. Burgerschap, de kaders

Burgerschap verwijst naar de manier waarop mensen in de samenleving met elkaar omgaan, naar de verhouding tussen burgers en overheid, naar de manier waarop we omgaan met verschillen, diversiteit, met tegenstellingen en met conflicten. Hoe we samen beslissingen nemen, ook als we het niet eens zijn, en naar de rechten van minderheden. Burgerschap is geen vak op school, maar moet volgens de wet wel een plek krijgen in het totale onderwijsaanbod.

Hoe een school het begrip burgerschap uitwerkt, wordt bepaald door:

1. De visie van het bestuur en van de school op mens en maatschappij. Wat zijn onze idealen en hoe kan het onderwijs daaraan bijdragen:
  - SCIO Groep heeft tot doel om opvang, onderwijs en buitenschoolse activiteiten flexibel in te richten en af te stemmen op de behoeften van de kinderen. Met intensieve samenwerking en integratie van het gezamenlijk aanbod kan kinderen een doorgaande leerlijn worden geboden. Wij zetten onze kennis elke dag met passie in om de beste opvang te zijn, het beste onderwijs te bieden en de beste buitenschoolse activiteiten te organiseren. We nemen 'onze' kinderen onvoorwaardelijk voor wie ze zijn en geven ze alle kansen om hun talenten te ontdekken en te ontplooien (**missie SCIO groep**).
  - Onze scholen zijn openbare scholen. Vanuit de kernwaarden van het openbaar onderwijs "gelijkwaardigheid, vrijheid en ontmoeting" zijn onze scholen toegankelijk voor alle leerlingen, zonder onderscheid naar godsdienst of levensovertuiging. Onze scholen vormen een ontmoetingsplek waar kinderen leren verschillende achtergronden en opvattingen te waarderen en te respecteren.
2. Een visie op wat leerlingen nodig hebben in het kader van hun sociale en maatschappelijke vorming:
  - In een snel veranderende wereld, waarin grote thema's als verbinden, democratie, verdraagzaamheid, media en gezond leven een belangrijke rol spelen, bereiden wij kinderen voor op de maatschappij waarvan zij deel uitmaken. We hebben hoge verwachtingen van kinderen en stimuleren kansengelijkheid door ieder kind gericht te laten leren met een betekenisvol, samenhangend en gevarieerd aanbod binnen en buiten het kindcentrum. Dit aanbod is gericht op de ontwikkeling van kennis, vaardigheden en gedrag (**verhaallijn 1**).
  - Het kindcentrum als hart van de gemeenschap. De maatschappij individualiseert en daarom vinden wij het belangrijk om te werken aan verbinding en gemeenschapsgevoel.

Onze kindcentra vormen het hart van de wijk, door betrokken te zijn bij en gastvrijheid te bieden aan lokale initiatieven. Wij regisseren deze verbinding door met partners samen te werken en een gericht en relevant aanbod te ontwikkelen. We creëren synergie tussen de behoefte van het gezin en het aanbod van de partijen (**verhaallijn 2**).

- Maximale betrokkenheid. Wij vinden het belangrijk dat kinderen, ouders en medewerkers ervaren dat zij betrokken worden bij en inspraak hebben in ontwikkelingen binnen de organisatie. Daarom beleggen we inspraak en besluitvorming zo dicht mogelijk bij de direct betrokkenen. We geven iedereen de mogelijkheid een bijdrage te leveren aan het behalen van onze gezamenlijk bepaalde organisatiedoelstellingen (**verhaallijn 4**).

3. De eisen die de overheid stelt aan bevordering van burgerschap:

- Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
  - het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de [Grondwet](#), en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
  - het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving; en
  - het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.
- Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het derde lid, onderdeel a, creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Bronnen: Onderwijsinspectie [Wettelijke opdracht burgerschap | Burgerschap | Inspectie van het onderwijs \(onderwijsinspectie.nl\)](#) en Wet op het PO, artikel 8 lid 3 [wetten.nl - Regeling - Wet op het primair onderwijs - BWBR0003420 \(overheid.nl\)](#)

2. Uitwerking van het begrip: kerndoelen en bouwstenen

Burgerschapsvorming brengt jonge burgers de basiskennis, vaardigheden en houding bij die nodig zijn om een actieve rol te kunnen spelen in de eigen leefomgeving en in de samenleving. Zij maken kennis met begrippen als democratie, grond- en mensenrechten, duurzame ontwikkeling, conflicthantering, kritisch denken, sociale verantwoordelijkheid, gelijkwaardigheid en het omgaan met maatschappelijke diversiteit. Die kennis wordt geleerd vanuit verschillende bronnen, maar vooral door te oefenen in de praktijk. Burgerschap is een breed begrip. Kerndoelen en bouwstenen geven verduidelijking en bieden handvatten om burgerschap te integreren in het lesaanbod.

Kerndoelen

Voor het primair onderwijs zijn de kerndoelen die het meest zijn verbonden met burgerschap te vinden in het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW). Sommige kerndoelen zijn direct en concreet aanwijsbaar te verbinden aan bepaalde burgerschap aspecten, andere kerndoelen zijn meer op afstand verwant aan burgerschap. Buiten OJW zijn er kerndoelen met vaardigheden die belangrijk zijn voor deelname aan de pluriforme democratische samenleving. Deze zijn te vinden in het leergebied Nederlands (NL) en Kunstzinnige oriëntatie (KO). De betreffende kerndoelen zijn te vinden in de bijlage.

Bouwstenen

SLO zet in de [Handleiding Burgerschap](#) en [Bouwstenen Burgerschap](#) 7 bouwstenen van burgerschapsonderwijs centraal:

1. Vrijheid en gelijkheid
2. Macht en inspraak
3. Democratische cultuur
4. Identiteit
5. Diversiteit
6. Solidariteit
7. Digitaal samenleven

De bouwstenen zijn ontwikkeld ter verduidelijking van de wettelijke burgerschapsopdracht. Ze helpen scholen om een doorlopende leerlijn te formuleren en het onderwijsaanbod samen te stellen. De zeven bouwstenen zijn uitgewerkt naar inhouden voor de onderbouw en de bovenbouw. Het gaat bij de bouwstenen niet alleen om kennis, maar ook over vaardigheden.

Toelichting 7 bouwstenen:

Bouwsteen 1: Vrijheid en gelijkheid over de fundamentele rechten en vrijheden van de mens zoals vastgelegd in nationale en internationale wetten en verdragen (mensenrechten, kinderrechten, vrijheidsrechten). Kennis, inzicht en respect voor de drie centrale waarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Deze zijn uitgewerkt in acht basiswaarden die op scholen bevorderd moeten worden: vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, begrip voor anderen, verdraagzaamheid (tolerantie), autonomie, afwijzen van onverdraagzaamheid, afwijzen van discriminatie en verantwoordelijkheidsbesef.

Bouwsteen 2: Macht en inspraak over de inrichting van ons staatsbestel en de instituties, procedures en mechanismen die macht reguleren en inspraak mogelijk maken. Formele politieke rechten en plichten.

Bouwsteen 3: Democratische cultuur over omgangsvormen die door democratie worden bevorderd en die haar ook mogelijk maken: vreedzaamheid, verdraagzaamheid, de bereidheid de ander te (h)erkennen als gelijkwaardige en op gelijke voet met hem, haar of hen te communiceren. Democratie is een houding waarin burgers elkaar respecteren en ieder zijn bijdrage levert aan de kwaliteit van de samenleving, actief meedoet en een bijdrage levert aan de leefomgeving.

Bouwsteen 4: Identiteit over manieren waarop individuen en groepen zich (willen, kunnen) definiëren en in de publieke ruimte manifesteren. Deze bouwsteen gaat uit van de vrijheid van ieder individu en van elke groep om een eigen identiteit te hebben en/of te ontwikkelen.

Bouwsteen 5: Diversiteit over manieren om ervoor te zorgen dat ieder individu en elke groep gelijkwaardig kan deelnemen aan de samenleving.

Bouwsteen 6: Solidariteit over solidariteit en rechtvaardigheid en manieren om vorm te geven aan onze morele betrokkenheid op anderen. Deze bouwsteen gaat om mogelijkheden voor het toepassen van burgerschapsvaardigheden en roept dus op om te handelen.

Bouwsteen 7: Digitaal samenleven over de invloed van de digitalisering op burgerschap en over het bespreken van maatschappelijke kwesties rond burgerschap in de digitale (online) wereld.

3. Burgerschapsdoelen Talent scholen

Op basis van de visie op mens en maatschappij, de visie op wat kinderen nodig hebben, de wettelijke kaders, de bouwstenen van burgerschap en de kerndoelen stellen we de volgende doelen die minimaal op alle Talent scholen aan de orde komen:

1. Onze kinderen weten wat democratie inhoudt. Zij leren de hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger (kerndoel 36).
2. Onze kinderen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde normen en waarden. Wij leren kinderen respectvol, verantwoordelijk en betrokken om te gaan met de medemens, de leefomgeving, natuur en milieu (kerndoelen 35, 37, 39).
3. De kinderen hebben kennis van en respect voor andersdenkenden. Zij leren de hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen en leren om respectvol om te gaan met verschillen in opvattingen van mensen (kerndoel 38).
4. We bieden kinderen kennis en vaardigheden om deel te kunnen nemen aan een democratische en pluriforme samenleving. Wij leren kinderen met elkaar te overleggen, naar elkaar te luisteren, verschillende perspectieven en meningen te vergelijken, conflicten te hanteren en samen te werken (kerndoel 3, 6, 7, 8, 34).
5. De kinderen leren de situatie in Nederland te vergelijken met minimaal 2 landen binnen Europa en 2 landen buiten Europa, vanuit het perspectief bestuur, welvaart, cultuur en levensbeschouwing (kerndoel 47).
6. We betrekken kinderen waar mogelijk en zinvol bij ontwikkelingen in de school (verhaallijn 4).

4. Burgerschapsdoelen, minimaal aanbod op de Talent scholen

Om bovenstaande doelen te behalen is er op iedere Talent school jaarlijks minimaal het volgende aanbod (per doel zoals hierboven vermeld).

1. **Lesaanbod in de groepen 7 en 8 rondom Prinsjesdag, 4 en 5 mei, verkiezingen (welke in dat jaar spelen: Tweede kamer, gemeenteraad, Europese verkiezingen) en verschillende staatsvormen. Kinderen leren over het belang van regels in de klas en op school voor spelen en samenwerken. In groep 7 en/of 8 leren kinderen over de basiswaarden van de democratische rechtsstaat: vrijheid, gelijkheid en solidariteit.**

Ooievaarsnest

Staatsinrichting, democratie, Prinsjesdag en verkiezingen zijn onderdeel van het jaarlijkse lesaanbod in groep 7/8. Democratie wordt in alle groepen ook geoefend d.m.v. stemmen (bijv. tijdens de toekenning van de griffels en penselen). Deze kennis over onze staatsinrichting komt ook aan de orde in de Grej of the day onderwerpen en de Close reading teksten. Debatteren is onderdeel van de taallessen. In de bovenbouw wordt vrijwel dagelijks naar het Jeugdjournaal gekeken. In september 2023 is de burgemeester van Hoorn met een wethouder op school geweest om met een grote groep kinderen in gesprek te gaan over gezond opgroeien in Hoorn. Groep 7-8 heeft deelgenomen aan de activiteit schilderen over vrijheid, die was gekoppeld aan de herdenking van de Slag om de Zuiderzee.

Na iedere vakantie is er extra aandacht voor de regels en afspraken, onder andere met Grip op de groep spellen, Gouden weken activiteiten en aan de hand van groepsvormende activiteitenkaartjes. De aandacht voor sociale omgangsvormen is continu, de gehele schooldag door aan de orde, gekoppeld aan de diverse situaties die zich voordoen in de groepen 1 t/m 8.

2023-2024: programma idem, het zijn vaste onderdelen van het jaarprogramma. Ook bij de kleuters is er in september aandacht voor Prinsjesdag met het voorlezen van een troonrede.

2. Alle leerjaren bieden een jaarlijks aanbod/thema rondom natuur en milieu. De school is betrokken bij minimaal 1 lokaal initiatief per jaar of actie voor een goed doel.

Ooievaarsnest

In alle leerjaren is er minimaal 1 thema binnen de WO lessen over natuur en milieu o..b.v. de slo doelen. Wij werken hiervoor ook regelmatig samen met MAK Blokweer.

2022-2023: Zwerfafval project MAK, sponsorloop voor het Nationaal Ouderenfonds, kerstkaartenactie voor ouderen, kerstcadeautjes onder de kerstboom (Puur for kids).

2023-2024: Groep 7/8 doet Expeditie Duurzaam, met o.a. een gastles over klimaatverandering. Groep 5-6 heeft een thema weer en klimaat en een thema rond landbouw en grondstoffen. Groep 3-4 werken met het thema natuur in de herfst en een thema rond landschappen. Groep 1-2 heeft ook een thema over het landschap en over het weer. Alle groepen doen wederom mee met de kerstactie Puur for Kids en de kerstkaartenactie voor ouderen. Er is minimaal 1x per jaar een zwerfafval opruimdag, verschillende groepen gaan dan met grijpers de buurt door.

3. Jaarlijks aandacht/aanbod voor minimaal 1 feest uit andere cultuur. HVO lessen. Bovenbouw lessen rondom seksualiteit en gender.

Ooievaarsnest

In de planning van de Grej of the day onderwerpen zit jaarlijks een feest uit een andere cultuur. Vanaf groep 5 kunnen de kinderen deelnemen aan de lessen HVO. Het onderwerp seksualiteit is in schooljaar 2022-2023 besproken in de HVO lessen van groep 8, maar zal in 2023-2024 in het aanbod van groep 7-8 worden opgenomen. Dit vraagt wel nog nadere definitie t.a.v. hoe concreet dat lesaanbod moet zijn. Wij vinden het niet de taak van de basisschool om les te geven over seks, maar zullen de voorlichting richten op lichamelijke veranderingen, puberteit en lichamelijke integriteit. De HVO lessen voor schooljaar 2023-2024 zullen de volgende thema's bevatten:

Groep 5

- anders zijn, gezinsvormen en leefregels.
- wat is luxe en wat is noodzaak?
- armoede.
- morele vraagstukken over de verhouding tussen mens en dier.

Groep 6-7

- Godsdiensten en levensbeschouwingen.
- levensvragen, durf te twijfelen.

Groep 8.

- Mensenrechten.
- Vooroordelen, feit en mening.
- Perspectief nemen.
- Debatteren.
- Grenzen stellen.

4. Alle scholen werken met het programma van de Vreedzame school/ kindcentrum en/of KIVA. In alle groepen worden met regelmaat kringgesprekken gehouden. Er zijn lessen rondom mediawijsheid in ieder geval vanaf groep 6.

Ooievaarsnest

Er is jaarlijks een gastdocent in de bovenbouw (groep 5-8) voor de les mediawijsheid (internetveiligheid). Deze les wordt ook aan ouders aangeboden. Er is in het taalaanbod aandacht voor een kritische houding t.a.v. (digitale) berichten en informatie (hoe betrouwbaar is een bron). In 2022-2023 heeft groep 5-6 een extra lessenserie gedaan rond veilig internetten (Hackshield).

Op het Ooievaarsnest werken we niet met een methode voor sociaal emotionele vorming. Er worden in iedere periode van vakantie tot vakantie doelen opgenomen in de plannings v.w.b. sociaal emotionele ontwikkeling. Dit gebeurde tot op heden aan de hand van de leerlijnen in SCOL. We gaan in schooljaar 2023-2024 in groep 3 t/m 8 werken met Leerling in Beeld voor het monitoren van de sociale vorming en veiligheid en de daaraan gekoppelde leerlijn. In iedere groep worden kring/klasgesprekken gehouden over diverse onderwerpen die te maken hebben met omgangsregels en (sociale) veiligheid. Wij zijn van mening dat dit dagelijks aandacht verdient, waarbij leerkrachten een belangrijke voorbeeldfunctie hebben en zorgen voor feedback in het moment.

5. Alle scholen hebben een planning rondom wereldoriëntatie en geschiedenis.

Ooievaarsnest

De planning van de thema's staat per jaargroep in de gezamenlijke drive. Er is voor de kleuterbouw en bovenbouw een cyclus van twee jaar gemaakt, waardoor de onderwerpen met de gehele combinatiegroep behandeld kunnen worden zonder overlap of hiaten.

6. Alle scholen hebben vanaf het schooljaar 2023-2024 een leerlingenraad.

Ooievaarsnest

In 2023-2024 gaat een werkgroep aan de slag met kindparticipatie. Wij kiezen niet voor een permanente leerlingenraad, maar voor het referendum. Het doel is om minimaal 1x per jaar het referendum in te zetten als inspraakinstrument. Er worden tevens kindercommissies gevormd waarmee kinderen actief betrokken worden en verantwoordelijkheden en budget krijgen. Dit is in het jaarplan opgenomen.

5.Evalueren

- Leerkrachten kennen de burgerschapsdoelen (minimaal het wettelijk kader) en kennen de minimale doelen vanuit Talent.
- Burgerschap wordt jaarlijks medio oktober geëvalueerd en bijgesteld in de leerteams op kindcentrum-niveau.
- Ieder schooljaar evalueert elk kindcentrum het activiteitenaanbod en maakt hierop eventuele aanpassingen.
- Burgerschap is onderdeel van de kwaliteitscyclus met het bestuur, het wordt in ieder geval 1 keer per jaar besproken in de kwaliteitsgesprekken (oktober/ november). De evaluatie van de school is onderwerp van gesprek!
- Burgerschap is niet altijd meetbaar, wel vaak merkbaar. Er zijn verschillende vormen van toetsing mogelijk in de vorm van werkstukken en opdrachten. Ook door (groeps)gesprekken met kinderen kan duidelijk worden of kennis, houding en vaardigheden voldoende, relevant en toereikend zijn. Ook de meningen en ervaringen van ouders of andere betrokkenen van buiten de school kunnen waardevolle inzichten geven. De medewerkers van het kindcentrum zijn zich bewust van deze vormen van toetsing en passen dit naar eigen inzicht toe.
- Burgerschap is 'zichtbaar' in de Talent-kindcentra, bijvoorbeeld: kinderen krijgen verantwoordelijkheden, er zijn lesmaterialen die zijn gericht op burgerschap, kinderen doen activiteiten buiten de school.
- Er is een open sfeer in de kindcentra. Kinderen en medewerkers zijn zich bewust van wat ze doen en zeggen en zijn daarop aanspreekbaar, er is ruimte voor discussie, voor andere meningen en er is wederzijds respect. Men luistert naar elkaar en is bereid zich in de ander te verplaatsen. We meten dit tweejaarlijks in het MTO via de vragenlijst sociale veiligheid.

Ooievaarsnest

Tijdens de studiedag van 30 oktober 2023 zijn de activiteiten rondom burgerschap v.w.b. schooljaar 2022-2023 geëvalueerd en is de invulling voor schooljaar 2023-2024 vastgesteld. De kennisdoelen zoals die zijn vastgesteld voor Talent zijn op het Ooievaarsnest een vast onderdeel van het jaarprogramma van alle jaargroepen. De vaardigheden die onder burgerschap vallen worden geoefend en zijn veelal verweven in de dagelijkse manier van werken. Leerkrachten, maar ook kinderen onderling, hebben een voorbeeldrol hierin. De voortgang of effecten hiervan zijn lastig meetbaar, maar zijn wel voelbaar in de sfeer en zichtbaar in de hoeveelheid of aard van incidenten die zich voordoen binnen een groep of op de school en de wijze waarop de kinderen met elkaar samenwerken, over elkaar praten en tot besluitvorming komen (bijvoorbeeld tijdens een spel op het schoolplein). De actualiteit biedt op verschillende momenten gedurende het schooljaar mooie aanleidingen om een klasgesprek te houden waarin meningen worden uitgewisseld. Deze gesprekken geven goed inzicht in de burgerschapsvaardigheden van kinderen.

Bijlage

Bron: [Handreiking burgerschap funderend onderwijs - SLO](#)

Kerdoelen po die direct betrekking hebben op het samenleven in en deelnemen aan de Nederlandse democratische en pluriforme samenleving.

Toelichting: er zijn drie kerndoelen van het domein Oriëntatie op jezelf en de wereld (OJW) die expliciet verbonden kunnen worden aan burgerschap.

- OJW 36** De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.
- OJW 37** De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- OJW 38** De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Kerdoelen po die gericht zijn op meningsvorming en (online) informatievaardigheden.

Toelichting: kerndoelen 3, 6, 7 en 8 horen bij het leergebied Nederlands. Het gaat om doelen en vaardigheden die een belangrijke voorwaarde zijn om deel te kunnen nemen aan een democratische en pluriforme samenleving. Denk aan het deelnemen aan discussies, het leren beargumenteren, het vergelijken van diverse perspectieven en meningen. Teksten die daarvoor gebruikt worden, kunnen over burgerschapsrelevante thema's gaan. Ze hoeven niet tijdens de les Nederlands aan de orde te komen, ze kunnen ook binnen OJW of andere leergebieden ingezet worden.

- NL 3** De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.
- NL 6** De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, en bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale bronnen.
- NL 7** De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
- NL 8** De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.

Kerdoelen po die in verband gebracht kunnen worden met aspecten van burgerschap.

Toelichting: er zijn ook kerndoelen die een minder expliciete relatie hebben met burgerschap. Ze komen uit het leergebied Oriëntatie op jezelf en de wereld en Kunstzinnige Oriëntatie.

<p>OJW 34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.</p>	<p>Van dit kerndoel hoort de zorg voor anderen <i>wel</i> tot het domein van burgerschap (zogenoemde interpersoonlijke vaardigheden), de zorg voor het zelf <i>niet</i> (zogenoemde intrapersoonlijke vaardigheden). Het gaat bij burgerschap dus wel om vaardigheden zoals samenwerking, conflicthantering, oordeelsvorming en het versterken van empathische vermogens. Het gaat <i>niet</i> om sociaal-emotionele ontwikkeling per se, en ook niet om andere, heel nuttige educaties die het welzijn en de zelfredzaamheid van leerlingen vergroten. (Curriculum.nu, 2019b; Nieuwelink, 2021; Visser, 2018).</p>
<p>OJW 35 De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.</p>	<p>Voor burgerschap gaat het vooral om het aspect 'je redzaam leren gedragen in sociaal opzicht'.</p>
<p>OJW 39 De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.</p>	<p>Bij dit kerndoel gaat het voor burgerschap vooral om de relatie die je legt met het verantwoordelijk leren omgaan met je eigen leefomgeving.</p>
<p>OJW 47 De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.</p>	<p>Het relevante burgerschapsaspect gaat met name over 'het vergelijken van de situatie in Nederland met de perspectieven bestuur, welvaart, cultuur en levensbeschouwing'.</p>

<p>OJW 53 De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.</p>	<p>Dit kerndoel gaat over het leren van historische aspecten en hangt samen met kerndoel 52. Voor de rol van de canonvensters en kenmerkende aspecten in relatie tot burgerschapsonderwijs, zie bijlage 2.</p>
<p>KO 56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.</p>	<p>Dit kerndoel over erfgoed hoort nu bij het leergebied kunstzinnige oriëntatie. In de context van burgerschap kan het ook gaan om materieel en immaterieel erfgoed dat een opstapje biedt tot kritisch denken en empathie, zoals historische objecten en gebruiken waar maatschappelijk debat over bestaat (slavernijverleden, zwarte piet, het tentoonstellen van roofkunst of de lichamen van terdoodveroordeelden, enzovoort). Ook vieringen en herdenkingen, religieus erfgoed en de zorg voor/reflectie op monumenten behoren tot het materieel en immaterieel erfgoed en kun je inzetten in de context van burgerschap (vgl. Dibbits, 2020; Platform WOII (2017); Vroemen, 2020).</p>